

Холмський сеймик та його документи

в перше століття Речі Посполитої

(**Огляд видання: Akta sejmikowe ziemi chełmskiej 1572 – 1668 / Opracowanie Wiesław Bohdyra, Henryk Gmiterek, Jerzy Ternes. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013 [Fontes Lublinenses. VI]. – 739 s.**)

Вихід у світ збірника документів сеймикових зібрань Холмської землі за 1572 – 1668 роки можна вважати знаковою подією – як для польської, так і для української історичної науки. У польській історіографії останніх десятиліть це видання стало першим випадком, коли розпочато публікацію нового комплексу сеймикових матеріалів, сформованих у результаті функціонування сеймика окремої землі чи воєводства. Дотепер сучасні польські дослідники лише продовжували ті видання, які було розпочато їх попередниками набагато раніше. Загалом видання сеймикових актів (ляуд) було започатковано польськими істориками ще в XIX ст. Так, у 1888 р. варшавський дослідник Адольф Павінський, якого нині вважають класиком сеймикової історіографії, у п'ятитомному виданні “Dzieje ziemi kujawskiej...” опублікував комплект документації радзейовського сеймика, на котрому збиралася шляхта Бжесць-Куявського та Іновроцлавського воєводств. Перший том едиції містив монографію дослідника, присвячену устрою й діяльності куявських сеймикових зібрань, а в наступних подано акти радзейовського сеймика за 1572 – 1795 рр.¹ Упродовж XX ст. було опубліковано матеріали сеймиків кількох воєводств і земель Речі Посполитої, проте в останні десятиліття едиторська діяльність польських дослідників була зосереджена на продовженні тих великих видань, які були розпочаті ще в першій половині чи середині минулого століття (їдеться, зокрема, про “Akta sejmikowe województwa krakowskiego”² і “Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego”³) й дотепер не доведені до кінця. Такий стан речей обумовлений, з одного боку, станом джерел, а з іншого боку, їх значним об’ємом. Сеймикових актів окремих воєводств і земель збереглося чимало, проте часто-густо вони розпорощені, тож робота над підготовкою їх до видання завжди вимагала від публікатора тривалої й трудоемкої кверенди та копіткої едиторської праці. Недаремно дослідники сеймикової проблематики нерідко обмежувалися публікацією окремих актів або невеликих (найчастіше обмежених за періодом укладення) частин сеймикової документації з того чи іншого воєводства (землі). Певна активізація у публікації комплексів сеймикових актів з окремих регіонів Речі Посполитої стала можливою завдяки фінансуванню відповідних видавничих проектів у рамках грантів Комітету наукових досліджень (Komitetu Badań Naukowych) та Національної програми розвитку гуманітаристики (Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki), запровадженій в 2011 році польським Міністерством науки та вищої освіти.

Значимість рецензованого видання для української історичної науки обумовлена тим, що холмський сеймик дотепер залишився одним з двох сеймикових зібрань українських воєводств Речі Посполитої, документація яких не була видана. Акти сеймиків Брацлавського, Волинського, Київського, Подільського та Чернігівського воєводств кінця XVI – XVIII ст. друкувались у трьох томах “сеймикової” серії “Архив Юго-Западної Росії”⁴ (а також і в деяких томах інших серій цього фундаментального видання); документи вишенського і галицького сеймиків Руського воєводства за 1572 –

1772 роки склали шість томів багатотомного видання “*Akta grodzkie i ziemskie*”⁵; окремим томом у 2002 р. побачила світ документація сейміка Подільського воєводства за період, коли його територія перебувала під владою Османської імперії, а тамтешня шляхта мусила збиратися поза його межами⁶. Акти белзького сейміка зібрано й підготовлено до друку у рамках тих же “*Aktów grodzkich i ziemskich*”, у складі 26-го і 27-го томів цього видання. Було навіть надруковано коректорський примірник 26-го тому, проте його виданню перешкодив початок Другої світової війни, а опрацюваний Антонієм Прохаскою і Войцехом Гейношем комплект копій белзьких сеймікових актів відклався у бібліотеках Інституту Оссолінських у Вроцлаві та Львівського університету⁷.

Холмський сеймік, назагал, не залишався поза увагою дослідників. Так, деякі холмські сеймікові інструкції було надруковано ще наприкінці XIX і на початку XX ст. в серійних “Актах, издаваемых Виленской комиссией для разбора древних актов”⁸ та “Scriptores rerum polonicarum”⁹. Властиво повний комплекс документів сейміка Холмської землі так само планувалось видати в “Aktach grodzkich i ziemskich”, проте на заваді стало припинення цієї видавничої серії. Ще в 1908 р. А. Прохаска опублікував статтю, присвячену сейміковому самоврядуванню Холмської землі¹⁰, а 18 березня 1935 р. на засіданні Історико-філософського відділення Наукового товариства у Львові В. Гейнош звітував про стан опрацювання холмських сеймікових актів¹¹. Серед рукописних матеріалів А. Прохаски також відклався докладний хронологічний перелік сеймікових зібрань Руського воєводства¹², у тому числі й сейміка Холмської землі¹³. Проте зібраний комплект холмської сеймікової документації, тривалий час був незнаний історикам, яким навіть видавалося, що він не зберігся.

Поновлення інтересу істориків, головно з люблінських наукових осередків, припало на кінець ХХ і початок теперішнього століття. З'явилися окремі публікації, в яких науковці розглядали хронологію проведення холмських сейміків у “саксонський” період¹⁴, систематизували сеймікові матеріали, що відкладалися в актових книгах Холмського гродського суду/уряду за 1572 – 1647 рр.¹⁵, та аналізували інструкцію сейміка Холмської землі послану на сейм 1593 р.¹⁶ Врешті побачили світ монографії двох люблінських істориків, присвячені сейміку Холмської землі: у 2004 р. Єжи Тернеса (з Університету Марії Кюрі-Склодовської) – про період 1587 – 1668 рр.¹⁷, у 2006 р. Роберта Козирського (з Католицького університету в Любліні) – про період 1648 – 1717 рр.¹⁸

Закономірним результатом згаданої інтенсивної праці, стала публікація цілого комплексу сеймікових актів Холмської землі за першу половину (століття) існування Речі Посполитої, підготовленого дослідниками Інституту історії Університету Марії Кюрі-Склодовської, а саме працівниками кафедри історії XVI – XVIII ст. професором Генриком Гмітерком та його учнями: д-ром Веславом Бондиоро і д-ром Єжи Тернесом. Збірник вийшов як п’ятий том археографічної серії “*Fontes Lublinenses*”, що видається від 2006 р. Дотепер у томах серії друкувались матеріали, пов’язані з історією Люблінщини пізнього середньовіччя й ранньомодерного часу, зокрема судові книги міста Любліна, містечка Каміонки та села Конопніца з XV – XVI ст., а також “бухгалтерська” книга Люблінського гродського уряду з кінця XVII століття. Серію започатковано з ініціативи Державного архіву в Любліні (*Archiwum Państwowe w Lublinie*), і недаремно збірник холмських ляуд став її частиною: більшість з вміщених у томі документів відклалась у фондах саме цієї архівної установи. Але видання, зрозуміло, не обмежується матеріалами лише одного архіву: до збірника включено чимало матеріалів з Національного архіву

Білорусі в Мінську, також з рукописних зібрань архівних інституцій Любліна, Krakova, інших міст Польщі, Росії та України.

Власне труднощі, традиційні під час збору й опрацювання сеймикових актів будь-якого сеймикового зібрання, у випадку холмського сеймика були додатково поглиблені через стан збереженості та долю актових книг судів/урядів Холмської землі. Принципи функціонування сеймикової документації в Речі Посполитій не передбачали їх спеціального обліку, зберігання чи акумулювання, найчастіше їх поточно вносили – облятували, тобто дослівно переписували, рідше вклеювали – в книги місцевих судів/урядів: гродських і, в меншій мірі, земських. Тож від стану, в якому нині перебувають архівні зібрання останніх, зазвичай напряму залежить наявність і цілісність документальної “спадщини” того чи іншого сеймикового зібрання. На території Холмської землі в часи Речі Посполитої діяли два гродські уряди – у Холмі та Красноставі. Ключове значення серед них мав гродський уряд у Холмі: тут зазвичай відбувалися сеймики, уряд функціонував постійно і до його канцелярії найчастіше подавали сеймикові акти. Доля холмських гродських книг виявилась складною: початково вони зберігалися в Холмі, пізніше в Любліні, а в 1887 р. потрапили до віленського архіву. Частину з них у 1915 р. евакуювали вглиб Російської імперії – до міста Ярославля, решта залишалася у Вільно і в 1919 р. повернулась до Любліна¹⁹. З “російської” частини холмських гродських книг більшість (понад 80) в 1961 р. передано до люблінського архіву²⁰, 17 книг потрапило до мінського архіву, дві книги залишились у московському архіві, а одна книга – в Ярославлі. Красноставський гродський уряд відігравав другорядну роль, до нього холмські сеймикові акти мусили потрапляти вже після того, як їх зафіксували у холмських гродських книгах. Цінність красноставських матеріалів зростає в тих випадках, коли Холмський грод чи його канцелярія з тих чи інших причин не діяла, і тоді учасники холмських сеймиків подавали ляуди до Красноставського гrodu. Проте найраніші збережені красноставські гродські книги походять з середини XVII ст., записи в них велися з 1649 р. У цьому полягає інша, поряд із розпорощеністю гродських актів, складність при відтворенні комплексу документів холмського сеймика: чимало книг Холмського і Красноставського гродських урядів не дійшло до нашого часу²¹. Відтак перед упорядниками тому холмських ляуд стояло непросте завдання.

Презентований збірник сеймикових актів Холмської землі має загалом типову для подібних видань структуру. Книгу відкривають передмова директора Державного архіву в Любліні д-ра Пйотра Диммеля та вступ видавців, в якому ті розповіли про значення холмського сеймика, задум опубліковати холмські сеймикові акти, їх пошук і збір, підготовку та методику видання. Основну частину збірника займають (21 – 698 стор.) самі акти холмського сеймика, з традиційних археографічних складових у виданні наявні переліки скорочень (зокрема ключових позицій бібліографії й архівних зібрань) та іменний і географічний покажчики. На жаль, видавці не підготували предметно-тематичний покажчик, який суттєво спрости би роботу інших дослідників з документами, але, зважаючи на обсяг та інформаційну насиченість останніх, можна не сумніватися, що підготовка такого покажчика могла на якийсь час відтермінувати вихід збірника.

Розміщуючи у збірнику холмські сеймикові акти, видавці скористалися методикою, яка на сьогодні залишається загальноприйнятою в польській “сеймиковій” історіографії. У ранніх виданнях сеймикових матеріалів документи друкувалися кожен окремо в хронологічному порядку, тобто основним елементом таких збірників виступали

поодинокі акти. Натомість згодом набула поширення система, вперше запроваджена Станіславом Кутшебою в першому томі “Aktów sejmikowych województwa krakowskiego” 1932 р., а пізніше застосована та акцептована в публікаціях, підготовлених Владзімежем Двожачком, Адамом Пшибосем та Міхалом Звежиковським. Згідно з нею, підставовою структурною одиницею видання виступають окремі сеймикові зібрання: ті чи інші документи – незалежно від того, чи укладені/видані перед, під час, на або після сеймика – “прив’язані” до конкретного зібрання і розміщуються в межах його документального блока. Такий спосіб дозволяє подати додаткові відомості про кожне зібрання, в тому числі й про ті з них, які з певних причин не відбулися, завершилися безрезультатно або від яких не збереглося жодних сеймиковых чи інших документів.

Саме за таким принципом побудовано й “Akta sejmikowe ziemii chełmskiej...”: у заголовку блоку упорядники подали порядковий номер зібрання (римською нумерацією), його тип, місце і час проведення, далі (у разі потреби) навели відомості про скликання сеймика, після чого розмістили самі документи. Для кожного з актів наведено заголовок, де подано його номер (арабською нумерацією*), окреслено тип, експонента, місце й дату видачі, після чого вміщено інформацію про рукописи, що послужили підставою для публікації, та наводиться текст самого документу з відповідними коментарями (зокрема роз’ясненнями щодо осіб, які названі лише за урядами, сеймових ухвал, деяких політичних подій тощо).

Сеймики

Типологія сеймиковых зібрань. У виданні представлено матеріали та документальні згадки, що стосуються проведення шляхтою Холмської землі 212 зібрань**. Їх характер, обставини скликання й проведення були різними, далеко не всі з них підпадали під категорію сеймиків. До останніх упорядники зберігли 181 зібрання, решта 31 названі по-іншому. Серед них 24 зібрання окреслені як з’їзи, у тому числі як просто з’їзи (II–V, XI, XXI, LIX, LX, CLXII), з’їзи під час земських років (XX, XXXII, XXXVII, XLIV), з’їзд після втечі короля Генрика Валуа (VI), з’їзд після смерті короля Стефана Баторія (XIV), з’їзд під час конфедерації (CLVIII), з’їзд під час рокошу (XXXIX), “консультаційний” з’їзд (CLII), з’їзд і оказування (XVII), з’їзд перед посполитим рушенням (LXIII), з’їзи при посполитому рушенні (CLV, CLXIII), з’їзд при переписі (CXLIV), а також з’їзд шляхти двох воєводств (CLVII). Ще 7 зібрань окреслені як різні форми згromаджень шляхетського ополчення: перепис (CXXV, CXXXIII, CXLIII, CLVI, CLXI), оказування (XVII), посполите рушення (LXIV). Різноманіття назв у заголовках, поза сумнівами, обумовлене відмінностями окреслень, що мають місце в документації цих зібрань, та прагненням упорядників зберегти автентичність цих документальних означень із врахуванням обставин скликання й проведення зібрань. Проте, на нашу думку, такий спектр окреслень може створити у читача враження про існування суттєвих розбіжностей у функціонуванні цього 31 зібрання. Насправді немає істотної різниці, приміром, між зборами шляхти, яка згromадилися на посполите рушення, його перепис чи оказування та з’їзд перед або під час цих військових акцій. В усіх випадках йшлося про з’їзи, які холмська шляхта проводила, зібравшись на сесії місцевих судів, під час зборів посполитого рушення, у рамках конфедерації чи за надзвичайних обставин (відтак, з певною долею умовності, можемо говорити про “судові”, “військові”, “конфердаційні” й “екстраординарні” з’їзи). Більш важливим тут, як видається, є виокремлення серед шляхетських форумів сеймиків і з’їздів та проведення більш чіткої межі між ними. Зважаючи на брак конsekвентності в самих учасників зібрань та укладачів їх документів, які могли по-різному називати свої

зібрання, в історіографії не існує однозначної думки щодо поділу зібрань шляхти на сеймики і з'їзди (зрештою, цьому питанню дослідники не приділяють надто багато уваги)²². На наше переконання, підставова різниця між ними полягала у тому, що сеймики відбувалися у правовому полі, їх скликання було чітко регламентованим, натомість з'їзди шляхта проводила у виняткових випадках, з власної ініціативи, нерідко самочинно користуючись тим, що зібралася з певної нагоди, для здійснення якоїсь публічної чинності (про проведення такого з'їзду загал шляхти міг бути і не оповіщений заздалегідь).

З-поміж 181 сеймика, щодо яких наведено документи й відомості в збірнику, попри певну багатоманітність у назвах сеймикових зібрань (у збірнику нараховуємо 28 найменувань окремих типів сеймиків), обумовлену, знову ж таки, намаганням упорядників зберегти автентичність, властиву для тогочасних сеймикових актів, виділяємо такі основні групи сеймиків.

Сеймикові зібрання, пов'язані із проведеним сеймів (фактично йдеться про передсеймові й післясеймові сеймики): передсеймові сеймики – 62 зібрання, реляційні сеймики – 22, реляційний сеймик з пролонгації – 1 (XLII), післясеймовий сеймик – 1 (LXXX), сеймики виборів поборці – 3 (LVII, LXXVIII, LXXXI), сеймики елекції поборці – 2 (LIII, XCIX), сеймик елекційний поборці – 1 (CXIX), “податковий” сеймик – 1 (LXXII).

Сеймики, пов'язані із проведенням виборів представників до Коронного трибуналу (депутатські сеймики) або кандидатів на місцеві земські уряди (сеймики елекції або елекційні сеймики): депутатські сеймики – 25, депутатський сеймик (і з пролонгації) – 1 (CLXXVIII), сеймики елекції кандидатів – 18 (XXX, XXXI, XXXV, XLVIII, LXVII, LXXXIII, LXXXV, CVIII, CXI, CXVII, CXXXV, CXLI, CXLVIII, CLXVI, CLXXIV, CLXXV, CLXXXIV, CC), сеймик елекційний – 1 (CXXXVI).

Сеймики, пов'язані зі створенням і діяльністю конфедерацій та проведеним сеймів у період безкоролів'я (конфедераційні / каптурові сеймики або сеймики часів безкоролів'я): передконвокаційні сеймики – 3 (LXXXVII, CXX, CCXII), конфедерація і передконвокаційний сеймик – 1 (XV), післяконвокаційний конфедеративний сеймик – 1 (XVI), переделекційні сеймики – 3 (IX, LXXXVIII, CXXI), післяелекційний сеймик – 1 (X), сеймик перед коронаційним сеймом – 1 (XIX), сеймик перед стенжицьким з'їздом – 1 (VIII).

Сеймики, що були проведені за якихось нестандартних обставин (часто в умовах війни), для задоволення нагальних потреб холмської шляхти і нерідко співпадали з проведеним інших публічних чинностей (надзвичайні/екстраординарні сеймики, деякі з них були подібні до звичайних шляхетських з'їздів): сеймик виборів депутатів до судів – 1 (XII), сеймики перед посполитим рушением – 2 (CXXXII, CXXXVIII), сеймик при пописі – 1 (CCIII), сеймик під час попису – 1 (CCIV), надзвичайний сеймик під час років – 1 (CCVIII), “консультаційні” сеймики – 2 (CXXIV, CXCV).

Шість зібрань холмської шляхти названі у збірнику “сеймиками з пролонгації” (CLXIX, CLXXIX, CLXXXII, CLXXXVIII, CCVII, CCX). Їх складно однозначно віднести до якоїсь з перерахованих груп: з формальної точки зору, ці сеймики були продовженням попередніх, легально скликаних зібрань (найчастіше післясеймових сеймиків), але за своїм характером і змістом ухвалених рішень радше нагадували надзвичайні сеймики.

18 сеймикових зібрань у виданні упорядники не стали відносити до якогось конкретного типу, позначивши їх лише окресленням “сеймик” (VII, XXXIV, XLVI, LXV,

LXVI, LXXIII, LXXVI, XCI, CXIV, CLIX, CLX, CLXIV, CLXV, CLXXII, CLXXXIII, CLXXXVII, CXCIII, CCI). Такий підхід не завжди є слушним, більшість цих зібрань можна – зі значою долею вірогідності – віднести до певної групи сеймиків. Приміром, зібрання 2 січня 1575 р. (VII), зважаючи на проведення його в часі безкоролів'я та на його ухвалу стосовно роботи воєводських конфедераційних судів, можна зарахувати до конфедераційних сеймиків. Сеймик 10 грудня 1604 р. (XXXIV) мав бути передсеймовим сеймиком: приблизно у ці ж дні перед сеймом відбувалися сеймики в інших регіонах²³, у тому числі вишенський сеймик – 14 грудня²⁴. Сеймик 6 травня 1627 р. (LXXIII) був надзвичайним сеймиком: упорядники збірника, наводячи відомості про скликання цього зібрання, твердять про скликання монархом екстраординарних сеймиків у зв'язку з зовнішньою небезпекою.

Сеймики 15 березня 1610 р. (XLVI), 2 грудня 1621 р. (LXV), 13 лютого 1622 р. (LXVI), 15 вересня 1628 р. (LXXVI) можна вважати надзвичайними: їх скликав король з метою ухвалення додаткових, надзвичайних податків, оскільки на сеймах, що відбувалися децо раніше, відповідного рішення не було прийнято. Однак не виключено, що деякі з цих зібрань могли виконувати функції повторних післясеймових сеймиків. Поза сумнівами, до числа останніх належить включити сеймик 3 жовтня 1634 р. (XCI), який був скликаний королем через те, що у серпні не відбувся сеймик після тогорічного надзвичайного сейму. Зібрання з 1650–1660-х рр., які у збірнику позначені лише як “сеймики” (незалежно чи їх скликав король, чи шляхта збиралася на них згідно з рішенням попереднього сейміка), також можна було б трактувати як надзвичайні сеймики. Однак в умовах тривалих воєн, що їх вела Річ Посполита в той період, практика проведення таких сеймикових зібрань стала настільки звичною, що їх складно назвати екстраординарними.

Визначення упорядниками конкретного типу того чи того сейміка в кількох випадках так само видається дискусійним. Зупинимося на деяких з подібних випадків докладніше: 1. Сеймик 11 січня 1627 р. (LXXII) в збірнику позначений як “податковий” (*sejmik „podatkowy”*, до речі це єдиний випадок такого окреслення), хоча за своїми ознаками це зібрання мало б відноситися до післясеймових зібрань. Надзвичайний сейм 1626 року, що завершився 3 грудня попереднього року²⁵, призначив сеймик у Холмській землі, як і в інших землях Руського воєводства, саме на 11 січня для ухвалення ще чотирьох поборів, окрім прийнятих на сеймі²⁶. Холмська шляхта, зібралася цього дня, як зазначено в сеймиковій постанові, за “універсалом сейму” і королівським універсалом, схвалила сплату додаткових податків та обрала їх збирача (поборцю). 2. Зібрання, що відбулося 13 вересня 1661 р., окреслене у збірнику як “сеймик депутатський (і з пролонгацією)”. Депутатські сеймики, згідно з ухвалою сейму 1578 р., мусили відбуватися в перший понеділок після свята Різдва Діви Марії, а в 1661 р., як вірно вказують самі видавці, такий понеділок припав 12 вересня (понеділок). Натомість 13 вересня (вівторок) холмська шляхта мала зійтися на сеймик, пролонгований з реляційного сейміка 8 серпня того року. Відповідно, мало б відбутися два зібрання: депутатський сеймик – у понеділок, продовження реляційного сейміка – у вівторок. Сеймикових документів, датованих 12 вересня, немає, а в постанові холмського сейміка від 13 вересня однозначно говориться, що шляхта зібралася “на сеймик, відкладений з сейміка реляції послів Холмської землі на день 13-ї теперішнього місяця” (*na sejmik przelongowany z sejmiku relationis nuntiorum terrae Chełmensis pro die 13 praesentis mensis*), і жодним чином не згадується про вибори депутата до Коронного трибуналу. Отже, це мусив бути окремий від депутатського сейміка. Натомість у щоденнику Василя

Рудомича, фрагмент з якого поданий у збірнику, про вибори депутата і про рішення сеймика, зафіковані у згаданій постанові від 13 вересня, розповідається як про події одного дня. Також і наступний сеймик зібрався 17 жовтня відповідно до пролонгації “з сеймика елекції судді-депутаті” (*na sejmik prolongowany z sejmiku electionis judicij deputati*), що передбачено як раз в постанові від 13 вересня. Очевидно тому упорядники і потрактували це зібрання як один, одночасно депутатський і пролонгований сеймик, проте відкритим залишається питання: якщо депутата було обрано на сейміку 13 вересня, то чи легітимними з точки зору права були такі вибори у вівторок?

Хронологія сеймиків. Загалом у збірнику представлено документальні матеріали сеймиків Холмської землі майже за сто років, починаючи від 1572 і закінчуючи 1668 р. Фактично йдеться про період від першого безкоролів'я в її історії Речі Посполитої і до безкоролів'я після зречення короля Яна Казімежа, що охоплює панування п'яти “елекційних” монархів – Генрика Валуа, Стефана Баторія і трьох королів з династії Ваза: Зигмунта III та його синів Владислава IV і Яна Казімежа. Функціонування сеймиков відбувалося у політичній площині і, в значній мірі, відображало реакцію шляхти в регіонах на дії королівського двору, тож прив'язка в періодизації до правління тих чи тих монархів у Речі Посполитій є майже канонічною для сеймикової історіографії. Хоча очевидно, що такі хронологічні межі залишаються умовними: холмська шляхта почала проводити свої сеймики задовго до 1572 р., проте за попередні століття сеймикових актів майже не збереглося (тоді їх внесення в актові книги ще не практикувалося). Зрештою і перший з представлених у збірнику сеймиків мусів відбутися до 1572 р., як припускають упорядники, ймовірно у грудні попереднього. Подібно й останнє зібрання, з вміщених у виданні, припало на початок безкоролів'я 1668 – 1669 рр., натомість інші зібрання з його часів опинилися поза рамками збірника.

Таким чином, збірник охоплює 97 років і 212 зібрань холмської шляхти, що в середньому складає трохи більше двох зібрань на рік. Проте хронологічно ці зібрання розподіляються нерівномірно:

Десятиліття	Число зібрань
1572–1580	12
1581–1590	9
1591–1600	13
1601–1610	12
1611–1620	14
1621–1630	22
1631–1640	21
1641–1650	27
1651–1660	45
1661–1668	37
Разом	212

Така нерівномірність, з одного боку, обумовлена нерегулярною роботою сеймиков (наприклад, у 1600 р. відбулося 7 сеймиков і з'їздів, натомість відомостей про проведення зібрань за 1601 – 1604 рр. немає), а з іншого – відображає еволюцію сеймикової системи в Холмській землі. Розвиток місцевих сеймиков був типовим для Руського воєводства, де відбулась інтенсифікація шляхетського руху спершу в час безкоролів'їв 1572 – 1573 і 1574 – 1576 рр., згодом – під час рокошу Миколая Зебжидовського 1606 – 1609 рр., а після 1648 р. – завдяки бурхливій політичній та воєнній ситуації в країні.

Поза сумнівами у збірнику знайшли відображення далеко не всі зібрання, що мала відбувати шляхта Холмської землі у цей період. І хоча у виданні подано відомості про 56 зібрань, після яких не збереглося жодних їх ляуд чи інших актів (лише стосовно деяких з них достеменно відомо, що їх було зірвано), однак їх перелік мусив бути більшим. Упродовж 1572 – 1668 рр. у Речі Посполитій відбулося 94 сейми²⁷, кожному з яких мусили передувати передсеймові сеймики в окремих землях і воєводствах. Від кінця XVI ст. також набула поширення практика проведення після сейму спеціальних зібрань – реляційних (післясеймових) сеймиків. З моменту створення в 1578 р. Коронного трибуналу, задля виборів депутатів до нього регулярно мусили збиратися депутатські сеймики, зокрема у Холмській землі до 1611 р. – раз на два роки, а від 1612 р. – щороку. У цей же час на виборних земських урядах (холмських підкоморія, земського судді, підсудка і писаря) змінилося щонайменше 26 осіб²⁸. Перед кожним таким новим призначенням мав відбуватися елекційний сеймик, на якому місцева шляхта обирала чотирьох кандидатів на вакантний уряд. Тобто з урахуванням різного роду оказіальних з'їздів, надзвичайних сеймиків та повторних, відтермінованих і перенесених зібрань, число яких не надається для обрахунку, загальна кількість сеймиків і з'їздів холмської шляхти мусила становити понад 300 зібрань.

Подаючи відомості про 56 зібрань, від яких не збереглося документів, упорядники тому орієнтувалися на наявність інформації про їх скликання чи обставини проведення. Зокрема, для 42 сеймиків і з'їздів упорядникам тому в холмських і красноставських гродських книгах вдалося виявити універсали монарха та урядників, за якими скликалися ці зібрання чи обумовлювалось їх проведення: для 27 зібрань – універсали короля (XXII, XXV, XXVIII, XXIX, XXXIII, XXXVI, XXXVIII, XLIII, XLV, XLIX, L, LI, LV, LVI, LXI, LXII, LXIII, LXV, LXXI, LXXIII, LXXIV, LXXVII, LXXIX, LXXXIV, LXXXVI, CLXVII, CLXXXIII), для 12 – універсали руського воєводи (III, LXVII, LXXXIII, CVIII, CXI, CXLI, CLXXIV, CLXXV, CLXXXIV, CXXXVI, CLXVI, LIX), для 3 – універсали холмського каштеляна (XXX, LXXXV, CXXXV). Також підставою до скликання передконвокаційних сеймиків 1632 і 1648 років (LXXXVII, CXX) стали універсали примаса, що були загальними для усієї Речі Посполитої, проте примірників, призначених для Холмської землі, виявити не вдалося. Ще 6 зібрань зібралися за рішенням сейму (LXXXVIII, CXII, CXVIII, CXIX, CXXI, CXLII), одне – за ухвалою попереднього з'їзду холмської шляхти (CLVI). Для низки таких сеймиків вдалося відшукати згадки про певні їх дії або рішення в документах з пізнього часу, що засвідчило факт їх проведення й успішного завершення. У випадку одного повторного післясеймового сеймика, для якого виявiti королівський універсал про скликання не вдалося, та двох депутатських сеймиків, для скликання/проведення яких універсали не видавалися, саме такі пізніше посилання на їх ухвали – у сеймикових ляудах (XCII, С) або податкових актах (CXXII) – дозволили упорядникам тому вмістити ці сеймики у видання. Ще два депутатські сеймики були зірвані (CLXXXIX, CXCVI), про що також є згадки в актах наступних сеймикових зібрань.

Очевидно, що наявність відомостей про скликання чи проведення сеймиків (з'їздів) і згадок про їх ухвали стала визначальним критерієм при включені у видання тих зібрань, після яких не збереглося жодних їх актів. Такий підхід упорядників, поза сумнівами, є вірним, бо метою була підготовка збірника сеймикових актів та матеріалів, пов'язаних з їх діяльністю, а не укладення каталогу чи-то хронологічного переліку усіх шляхетських зібрань Холмської землі за цей період. Водночас список холмських сеймиків, про успішне проведення яких маємо опосередковані документальні свідчення, може бути більшим.

Йдеться, найперше, про депутатські сеймики, які мали усталений термін проведення (про що вже зазначалося) і для яких можна без жодних труднощів встановити точні дати їх проведення. Про факт їх результативного завершення свідчить присутність на сесії Коронного трибуналу депутатів від Холмської землі, чиї підписи стоять під трибунальськими декретами. Наприклад, мусили успішно відбутися такі холмські депутатські сеймики і на них депутатами обрано наступних шляхтичів (холмська шляхта обирала одного представника в Трибунал щороку): 11 вересня 1595 року – холмський хорунжий Миколай Чижовський²⁹, 10 вересня 1601 року – холмський хорунжий Миколай Чижовський³⁰; 14 вересня 1626 року – холмський староста Самуель Конецпольський³¹; 13 вересня 1627 року – холмський підкоморій Ян Скашевський³²; 10 вересня 1629 року – Станіслав Ставський³³; 9 вересня 1630 року – можливо, холмський ловчий Гіеронім Єловицький³⁴; 12 вересня 1633 року – холмський староста Гіеронім Єловицький³⁵; 11 вересня 1634 року – холмський підстолій Станіслав Ставський³⁶; 10 вересня 1635 року – холмський стольник Міколай Сестжевітовський³⁷; 10 вересня 1640 року – Гіеронім Сметанка³⁸; 9 вересня 1641 року – холмський земський писар Анджей Бродовський³⁹; 15 вересня 1642 року – холмський земський суддя Станіслав Ставський⁴⁰; 14 вересня 1643 року – холмський земський підсудок Адам Рудницький⁴¹; 12 вересня 1644 року – холмський гродський підстароста Гіеронім Сметанка⁴²; 10 вересня 1645 року – холмський підстолій Якуб Угровецький⁴³; 9 вересня 1646 року – Міколай Броньовський⁴⁴.

Показово, що з числа перерахованих у збірнику представлено документи й інформацію лише про депутатські сеймики 1641 – 1645 рр. Зокрема, на сеймиках 1641 і 1643 рр. прийнято постанови стосовно збору чопового (CV.1, CXIII.1), маршалки на сеймиків 1642 і 1645 років видали, відповідно, атестацію у справі 200 злотих, виділених на ремонт костелу в Холмі (CIX.1), та квитацію про розрахунок поборці, здійснений ним під час сеймика із зібраного в попередні роки чопового (CXVI.1), натомість маршалок сеймика 1644 року здійснив у Холмському гроді реляцію про бурхливий перебіг виборів (CXIV.1). Така ситуація виглядає цілком закономірною. Основною (і практично єдиною) функцією депутатських сеймиків були вибори депутатів до Коронного трибуналу. Поза ними сеймові конституції, що стосувалися цього типу зібрань, передбачали лише проходження на них процедури офіційного *deductionis nobilitatis* для шляхтичів, оскаржених у нешляхетстві. Однак ця чинність, попри її публічний характер, була фактично приватною справою: прикметно, що упорядникам не вдалося виявити жодного сеймового акту доведення шляхетства за цей період. Тож, якщо депутатський сеймик проходив без ексцесів і на ньому не відбувалися якісь інші, не властиві йому оказальні чинності, то зібрання зазвичай не приймало жодних ляуд чи інших документів – хіба що свідоцтво про елекцію для обраного депутатом шляхтича, яке він міг пред'явити перед відкриттям Трибуналу, та й то, напевно, тільки в тих випадках, коли вибори проходили контроверсійно. Відтак наявність серед трибунальських суддів-депутатів представника від шляхти Холмської землі у багатьох випадках може бути єдиним свідченням того, що холмський депутатський сеймик відбувся.

Для передсеймових сеймиків подібним маркером успішного завершення виступають відомості про холмських послів, котрі брали участь у роботі сеймів. Зокрема, з каталогу “*Posłowie ziemscy koronni 1493 – 1600*”⁴⁵, що вийшов друком у 2013 р., поміж іншими відомі представники Холмської землі на наступних сеймах з кінця XVI ст.: конвокаційному 1574 (холмський сеймик мав відбутися 28 липня 1574 р.),

коронаційному 1576, звичайному 1576/1577, звичайному 1578 (холмський сеймик 5 грудня 1577 р.), звичайному 1582 (холмський сеймик 4 вересня 1582 р.), звичайному 1589, звичайному 1590, звичайному 1590/1591 та звичайному 1596 років. Ці посли мусили бути обрані на холмських передсеймових сеймиках, але сеймикових актів чи згадок в документах про відповідні зібрання немає, тому і в збірнику їх не згадано. Проте у випадку передсеймових сеймиків не можемо навіть припускати, що вони не продукували документів: неодмінним результатом їх проведення мусила бути інструкція, яку обов'язково споряджали учасники зібрання та вручали обраним ними послам на сейм.

Складнішою виглядає ситуація з післясеймовими сеймиками. Їх проведення залежало від конкретних постанов сейму та повноважень послів, які могли відкладати остаточне рішення про збір податків та/чи вибори їх збирачів “до братії”, тобто на розсуд учасників сеймиків після сейму. У такому випадку сеймик після сейму мав обов'язково проводитися не лише для заслуховування звіту (реляції) послів про роботу сейму та його рішення, а й для ухвалення податків та виборів поборців, шафарів, диспенсаторів тощо. Відповідні сеймикові ухвали та чинності фіксувалися в ляудах, а опосередкованим їх свідченням можуть слугувати відомості про сплату шляхтою податків і діяльність поборців. Загалом терміни проведення післясеймових сеймиків Холмської землі сейми призначали у проміжку від 14 до 46 днів (або 2 – 7 тижнів) після завершення сеймових нарад⁴⁶. Опріч названих у збірнику післясеймових зібрань, відомо, що сейми призначали проведення холмських сеймиків: після звичайного сейму 1626 р. – на 7 квітня (we Wtorek po Kwietney Niedzieli; задля виборів поборці); після звичайного сейму 1627 р. – на 20 грудня (для ухвалення чотирьох поборів); після звичайного сейму 1631 р. – під час перших кверел (скаргової судової сесії) після сейму (закінчився 13 березня⁴⁷); після надзвичайного сейму 1632 р. – на 5 травня (для обрання поборці); після коронаційного сейму 1633 р. – на час проведення перепису (оказання; для виборів поборці)⁴⁸.

Проте чи були вони скликані саме на ці дні? Приміром після надзвичайного сейму 1632 року сеймик міг і не відбутися, якщо холмська шляхта вже довідалась про смерть Зигмунта III. Відомо також, що надзвичайний сейм 1628 р. призначив сеймик у Холмській землі на 1 серпня, за два тижні після завершення своєї роботи, однак холмська шляхта зібралася і дала згоду на збір податків щойно на сеймiku, скликаному королем на 15 вересня (LXXVI.1) – очевидно, це мало бути повторне зібрання (*na sejmiku aż drugim od Króla JMci nam złożonym*). У 1634 р. сеймик мав зібратися за два тижні після надзвичайного сейму, тобто 19 серпня, але не відбувся, оскільки до Холмської землі ще не привезли примірника сеймових ухвал, тож король мусив повторно скликати зібрання на 3 жовтня (XCII). Подібна ситуація склалася в 1642 р., коли сейм призначив сеймик на 27 березня, однак конституції не було доставлено вчасно, тому його повторно скликали на 6 травня (CVII). За рішенням сейму 1638 р. обрання поборці у Холмській землі мало відбутися на кверелах 17 травня, але через “незнання обивателів” цього не сталося, відтак шляхта провела вибори на сеймiku, скликаному королівським універсалом також на час кверел вже 24 червня (XCIX).

Зрештою не завжди сейми призначали проведення саме сеймикових зібрань після сейму, могли використовувати для схвалення рішень інші принагідні чинності, коли шляхта з'їжджалася до Холма. Показовою тут є ситуація, коли звичайний сейм 1635 р. постановив провести сеймики для ухвалення податків в усьому Руському воєводстві в один день – 24 квітня, і того дня холмський сеймик дійсно відбувся (XCIII), натомість

вибори поборці в Холмській землі передбачалося здійснити наступного дня після оказання⁴⁹.

Додамо також, що в одному випадку дата сейміка (у видання окреслений як “сеймик елекційний поборці”) подано невірно – 23 червня 1647 р. Насправді тогорічний сейм призначив післясеймові зібрання в усьому Руському воєводстві на “наступний день після Святого Іоанна Хрестителя” (*in crastino S. Ioannis Baptistae*), тобто на 25 червня. Саме цього дня, зокрема, відбувся сеймик Галицької землі⁵⁰. Вочевидь, неточність до видання потрапила з переліку сеймикових зібрань у монографії Є. Тернеса, де так само наведено дату 23 червня⁵¹.

Завершуючи огляд хронології, варто відзначити, що зібрані у виданні відомості про 212 сейміків і з'їздів Холмської землі репрезентують цікаву часову статистику не лише стосовно років їх проведення, а й щодо пору року, на які вони припадали. Зокрема, взимку відбулися або мали проводитися 51, навесні – 38, влітку – 56, восени – 67 зібрань холмської шляхти:

Місяць	Число зібрань
січень	22
лютий	11
березень	11
квітень	10
травень	17
червень	21
липень	16
серпень	19
вересень	43
жовтень	18
листопад	6
грудень	18
Разом	212

Сеймикові акти

Типологія сеймикових актів. У виданні вміщено акти й документи, що виникли в результаті діяльності 156 сейміків та з'їздів шляхти Холмської землі – як вже зазначалось, після 56 зібрань, відомості про які подано в збірнику (із загального числа 212), не збереглося жодних їх ляуд чи інших актів. Усього видання містить 199 документів, які упорядники тому віднесли до наступних типів: авізо – 1 (CCXII.1); асигнація – 1 (CXLIV.2); атестація – 8 (LXIV.1, LXVIII.1, CIX.1, CIX.2, CX.2, CXXXVII.3, CLXXX.2, CXC.4); відповідь – 1 (CLXXIII.2); декларація – 1 (CLXII.1); інструкція – 42 (I.1, XXIII.1, XXVI.1, XXVII.1, XLVI.1, XLVII.1, LII.1, LXIX.1, LXX.1, LXXV.1, LXXXII.1, XC.1, XCII.1, XCIV.1, XCVI.2, XCVII.1, XCVIII.1, CI.2, CII.1, CIV.1, CVI.1, CX.1, CXV.1, CXXVII.1, CXXX.1, CXXXIV.2, CXXXVII.2, CXL.1, CXLVII.1, CXLIX.1, CLIII.2, CLXX.2, CLXXVI.1, CLXXX.1, CXC.2, CXCVI.1, CXCVII.2, CXCVIII.2, CCV.1, CCIX.2, CCXII.3, CXCII.2); квитація – 1 (CXVI.1); контракт – 2 (CXXIV.2, CXXVI.2); лист – 1 (CLXXVII.1); ляудум – 110 (II.1, IV.1, V.1, VI.1, VII.1, VIII.1, IX.1, X.1, XI.1, XII.1, XIV.1, XV.1, XVI.1, XVII.1, XVIII.1, XIX.1, XXXI.1, XXXII.1, XXXIV.1, XXXV.1, XXXVII.1, XXXIX.1, XL.1, XLII.1, XLIV.1, XLVI.2, XLVIII.1, LIII.1, LIV.1, LVII.1, LXVI.1, LXXXI.1, LXXXVI.1, LXXXVIII.1, LXXX.1, LXXXI.1, XCIII.1, XCV.1, XCVI.1, XCIX.1, CI.1, CIII.1, CV.1,

CVII.1, CXIII.1, CXIV.1, CXVII.1, CXXIII.1, CXXIV.1, CXXV.1, CXXVI.1, CXXVIII.1, CXXIX.1, CXXXI.1, CXXXII.1, CXXXIII.1, CXXXIV.1, CXXXVII.1, CXXXVIII.1, CXXXIX.1, CXLIII.1, CXLIV.1, CXLV.1, CXLVI.1, CL.1, CLI.1, CLII.1, CLIII.1, CLIV.1, CLV.1, CLVIII.1, CLIX.1, CLX.1, CLXI.1, CLXIII.1, CLXIV.1, CLXV.1, CLXIX.1, CLXX.1, CLXXI.1, CLXXII.1, CLXXIII.1, CLXXVII.2, CLXXVIII.1, CLXXIX.1, CLXXXI.1, CLXXXII.1, CLXXXV.1, CLXXXVI.1, CLXXXVII.1, CLXXXVIII.1, CXC.1, CXCII.1, CXCIII.1, CXCV.1, CXCVII.1, CXCVIII.1, CXCIX.1, CC.1, CCI.1, CCII.1, CCIII.1, CCIV.1, CCVI.1, CCVII.1, CCIX.1, CCX.1, CCXII.2, CLXVIII.1, CCXI.1); ляудум і реманіфестація – 1 (LX.2); маніфестація – 2 (CXLVIII.1, CLXXXII.2); маніфестація і ляудум – 1 (LX.1); перепис (popis) – 1 (CXXV.2); постанова (postanowienie) – 1 (CLIII.3); пролонгація (prolongata) – 1 (XLI.1); протестація – 7 (VI.3, VII.2, XIX.2, LXVIII.2, CXC.3, CXCI.1, CCV.2); публікація – 1 (XI.1); реєстр – 2 (XVII.2, XVIII.2); резюме інструкції (streszczenie instrukcji) – 1 (XIII.1); рекогніція – 1 (LXXXIX.1); реляція – 4 (VI.2, XXIV.1, LVIII.2, CLXXVIII.2); репротестація – 2 (LXVIII.3, CXC.5); респонс – 1 (XLII.2); розрахунок (rozliczenie) – 1 (LVIII.1); ухвала – 4 (XX.1, XXI.1, CLVII.1, CCVIII.1).

При визначенні типологічної приналежності окремих документів, що вміщені у виданні, упорядники неминуче мусили зіткнутися з певними труднощами. З одного боку, в сеймиковій історіографії досі немає грунтовної класифікації документальної продукції сеймиків, що загалом неможливо здійснити доки не будуть опубліковані матеріали принаймні десятка воєводських/земських зібрань за весь період їх функціонування (усього в Речі Посполитій діяло 69 регіональних сеймиків⁵²). З іншого боку, самі учасники зібрань і укладачі сеймикових актів не завжди однозначно окреслювали назив чи тип того або того документа, більше того – використовували для позначення одних і тих самих документів різні назви. Приміром, у постанові передсеймового сеймика 1639 року її названо як “ухвалу, декларацію і ляудум” (uchwałę, deklarację i laudum nasze; CI.1), а учасники пролонгованого сеймика 1658 р. свою ухвалу спочатку назвали як “намову” (postanowili namowę), в кінці – як “ляудум” (laudum zgodnie znamówione; CLXIX.1). Причин цього можна дошукуватися у відсутності спеціалізованої сеймикової канцелярії (тож написанням сеймикових документів принагідно займалися різні особи, вочевидь маршалки чи їх люди), у слабкій регламентованості та плинності функцій сеймикових зібрань (у сеймиковому акті могли одночасно міститися елементи декларації, диспозиції та засвідчення), зрештою, у двомовності тогочасного діловодства, коли офіційні документи могли писати середньовічною латинською чи наскіченою латинізмами польською мовами. Недаремно більше половини документів у збірнику (понад 55 %) носять назив та/або позначені упорядниками як “ляудум” (латинське laudum – постанова, ухвала, згода): цим універсальним окресленням шляхта найчастіше послуговувалася для позначення будь-яких сеймикових актів (не обов’язково ухвал), а згодом його в такому значенні перейняли історики. Іншим типом сеймикової документації, який однозначно виділяється в окремий тип з огляду на свою відмінну форму, є “інструкції” – переліки постулатів, які мусили відстоювати на сеймі посли від сеймикуючої шляхти. Проте і тут можливі застосування різних окреслень: наприклад, документи холмських передсеймових сеймиків 1593 і 1616 років на початку названі “інструкціями”, а в кінці окреслені, відповідно, як “постанова” (postanowienie; XXIII.1) та “артикули” (artykuły; LII.1).

Відтак типологізація окремих документів у збірнику може видатись дискусійною. Зокрема, вміщену в збірнику атестацію маршалка депутатського сеймика 1644 р.

(CXIV.1) навряд чи можна вважати окремим документом: йдеться про впис в актову книгу усного зізнання (реляції), здійсненого в Холмському гроді, про що свідчить і наявність типової для таких вписів початкової канцелярської формули, і відсутність датума й субскрипції, обов'язкових для самостійним актів. Документ депутатського сеймика 1650 р. (CXXIX.1) упорядники видання окреслили як “ляудум”, натомість за змістом він подібний до актів попередніх сеймиків, що віднесені до “контрактів” (CXXIV.2, CXXVI.2), і самими учасниками зібрання названий контрактом (щоправда на початку цього акту наведено відомості про вибори маршалка сеймика і депутата до Коронного трибуналу, що радше є характерним для ляудуму).

Експоненти документів. Абсолютна більшість зі 199 документів у збірнику були створена від імені зібрання – 158 актів, авторами/укладачами решти 41 виступали: маршалок зібрання – 9 (LXIV.1, LXVIII.1, LXXXIX.1, CIX.1, CX.2, CXVI.1, CXXXVII.3, CXLIV.2, CXC.5); окрім чи групи учасників зібрань (включаючи урядників і рядову шляхту) – 8 (VI.3, VII.2, XIX.2, CXLVIII.1, CXC.3, CXC.4, CXCI.1, CCV.2); холмські урядники і шляхта – 6 (XVII.2, XXIV.1, XXXV.1, LXVIII.2, LXVIII.3, CLVII.1); король – 3 (XLII.2, XLVI.1, CLXXVII.1); групи холмських урядників – 3 (XI.1, CXXV.2, CCVIII.1); посли на сейм – 2 (LVIII.2, CLXXXII.2); частина зібрання (йдеться про роздвоєний сеймик) – 2 (LX.1, LX.2); Коронна канцелярія – 1 (CLXXIII.2); комісари зібрання – 1 (CLIII.3); холмський каштелян – 1 (XVIII.2); холмський хорунжий – 1 (CCXII.1); возні – 1 (VI.2); ректор Замойської Академії – 1 (CLXXVIII.2); декан Холмського кафедрального костелу – 1 (CIX.2), невідома особа – 1 (XIII.1).

З огляду на те, що авторами/укладачами вміщених у виданні документів не завжди виступали учасники чи ціле сеймикове зібрання (іноді навіть особи, які не мали прямого відношення до їх роботи), частину з актів було створено не під час проведення сеймиків і з'їздів, а через кілька днів, тижнів чи місяців після їх завершення. Йшлося, як правило, про різного роду публічні заяви (маніфестації, протестації, реляції), що виголошувались холмською шляхтою в справі сеймиків, або документи, які відображали виконання сеймикових рішень (18 актів: VI.2, VI.3, XI.1, XLII.2, LVIII.2, LX.1, LX.2, CIX.2, CXXXVII.3, CLIII.3, CLXXIII.2, CLXXXII.2, CXC.3, CXC.4, CXC.5, CXCI.1, CCV.2, CCXII.1). У двох випадках, навпаки, поява документів передувала проведенню сеймика (XLVI.1, CLXXVII.1).

Хронологія документів. Як вже зазначалось, у збірнику представлено хронологічний відрізок у 97 років, тобто на кожен з них в середньому мало б припадати щонайменше два документи. Однак статистика за десятиліттями є нерівномірною:

Десятиліття	Число актів
1572–1580	15
1581–1590	12
1591–1600	7
1601–1610	10
1611–1620	10
1621–1630	14
1631–1640	15
1641–1650	24
1651–1660	44
1661–1668	48
Разом	199

Фактично на останні два десятка років (1649 – 1668 роки), представлені в збірнику, припадає більше 50 % від загального числа документів (103 акти). Такий стан спричинений двома чинниками. По-перше, станом джерельної бази: не всі холмські гродські книги дійшли до нашого часу, а краснostaвські гродські книги відомі тільки з 1649 року. По-друге, репрезентована в таблиці хронологія відображає відразу три тенденції у функціонуванні сеймикових зібрань у той час: 1) до більш частого проведення сеймиків; 2) до зростання кількості їх документальної продукції; 3) до кращого збереження/копіювання останньої.

Рукописи. Стосовно кожного з опублікованих у збірнику документів упорядники – традиційно для видань сеймикових актів – наводять відомості про усі виявлені рукописи (також про попередні публікації). Зі 199 документів, вміщених у виданні, для 120 актів упорядникам вдалося віднайти по одному рукопису, для 59 – по два, для 17 – по три, для двох (CXXIV.1, CCIX.2) – по чотири рукописи, ще один акт (властиво, нарративного характеру; CLXXVIII.2) надрукований за попередньою публікацією. Таким чином, усього при підготовці збірника використано 297 рукописів. Більшість з них походить з архівних зібрань Польщі, решта – Білорусі, Росії й України, а місцями зберігання виступають такі архіви і бібліотеки цих країн (наводимо їх оригінальні назви): Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie – 2 (LXXV.1, CLVII.1; відповідно з фондів “Архів Радзивіллів” і “Варшавський Коронний Архів”); Archiwum Państwowe w Gdańsku – 2 (LII.1, LXX.1); Archiwum Państwowe w Lublinie – 155; Archiwum Provincji oo. Dominikanów w Krakowie – 68; Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie – 1 (IV.1); Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk – 1 (IV.1); Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie – 8 (I.1, II.1, XXIII.1, XXVII.1, XLII.1, XLII.2, LXXXII.1, CXCII.1; з шести одиниць зберігання⁵³⁾; Biblioteka Narodowa w Warszawie – 6 (XIII.1, XXVI.1, LXIX.1, XC.1, CXXIV.1, CLXXVII.2; поза одним рукописом, усі із збірки сеймикових актів у “Бібліотеці Замойської Ординації”); Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu – 2 (CXCII.2, CXCIII.1); Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu – 1 (XLII.1); Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie – 1 (CCIX.2); Національны гістарычны архіў Беларусі ў Мінску – 45; Российский государственный архив древних актов – 4 (CXCIV.1, CXCV.1, CXCVII.1, CXCVII.2; з фонду 356 “Гродские и земские суды Великого княжества Литовского”); Центральний державний історичний архів України у Львові – 1 (CLXVIII.1).

Така “географія” обумовлена загалом типовою для сеймикових матеріалів ситуацією. Основою видання стала сеймкова документація, що відкладалася в холмських гродських актах: у 17 книгах (2 декретових, 9 записових, 6 реляційних) та зібраннях оригіналів, копій і фрагментів з них (96 актів) – в люблінському архіві⁵⁴, у 8 книгах (45 актів) – у мінському архіві⁵⁵, в 1 книзі – в московському архіві (4 акти). З люблінського архіву залучені записи з п’яти реляційних книг Краснostaвського гrodu (53 акти), а також з двох реляційних книг Люблінського гrodu (3 акти: XXXIX.1, LVIII.2, LXIV.1) і матеріалів Коронного трибуналу (3 акти: CCV.1, CCIX.2, CCXI.1). Суттєвим доповненням для джерельної бази видання став згадуваний копіарій сеймикових актів, зроблений на підставі холмських гродських книг ще за часу їх перебування у Вільно перед Першою світовою війною (див. примітку 13) і нещодавно віднайдений в Архіві Провінції отців домініканців у Krakowі⁵⁶. З копіарія у виданні використано відписи 68 актів, причому 17 серед них (VI.1, VI.2, XII.1, XX.1, XXI.1, LIV.1, XCII.1, XCIII.1, XCIV.1, XCVII.1, XCVIII.1, XCIX.1, CXVII.1, CXXXII.1, CLXIII.1, CLXX.1, CLXX.2) становлять особливу

цінність, оскільки були виготовлені з холмських гродських книг, що не збереглися до нашого часу. Решту рукописів (25 актів) складають одиничні сеймикові документи, що відкласія, переважно у вигляді копій, у різноманітних зібраннях документальних матеріалів.

При публікації 78 актів, для яких збереглося більше одного рукопису, упорядникам довелося обирати один з них, що мав би служити підставою надрукованого у збірнику тексту. Решта використовувалась для узгодження різночитань, відновлення пропусків і пошкоджених фрагментів тощо. Як зазначено у передмові, в археографічній легенді перед текстом документу такий підставовий рукопис завжди названий першим. В абсолютній більшості випадків упорядники віддали перевагу рукописам, що відкласія в гродських актах. Зокрема, 66 актів взято з-поміж матеріалів з Холмського гrodu (у тому числі 33 з холмських книг у мінському архіві, 31 – у люблінському архіві, 3 – у московському архіві), 8 – з Красноставського гrodu і 1 – з Люблінського гrodu. Також підставою одного з опублікованих актів послужив витяг з неіснуючої холмської книги, що зберігся у згадуваному копіарії (CLXXVI.1), і лише в одному випадку рукопис, який не походив з гrodu (IV.1).

Окрім інформації про місцезнаходження, у виданні практично для кожного рукопису наводяться відомості про його характер. З 297 рукописів більшість складають *обляти* – дослівні вписи (рідше підшипі копії чи оригінали) сеймикових та інших актів, що в оригінальній формі не збереглися до нашого часу. Таких нараховується 191, до них відносимо і ті, які позначені упорядниками як “*обляти*”, і ті, стосовно яких в археографічній легенді говориться про їх облятацію. Вочевидь у холмські гродські акти було вписано й інструкцію передсеймового сеймика 1661 року (CLXXVI.1), уривок з якої зберігся в одному з фрагментів холмських гродських книг (повний її текст відомий з іншої копії). До облят зараховуємо й три вписи до красноставських гродських книг, котрі упорядники окреслили як “*копії*” (CXXXVII.1, CXCII.1, CXCV.1): можливо, в даному випадку йшлося про вписання в актові книги не оригінальних сеймикових документів, а їх копій, зокрема екстрактів з холмських гродських актів. Власне про подання до Красноставського саме витягів з Холмського гrodu йдеться стосовно 12 документів (CLXXII.1, CLXXIX.1, CLXXXV.1, CLXXXVI.1, CXCV.1, CXCIX.1, CC.1, CCI.1, CCII.1, CCIII.1, CCIV.1, CCVII.1), натомість щодо трьох документів (CXC.1, CXC.2, CXC.4) наголошено, що їх не було прийнято до холмських гродських актів і тому оригінали облятовано в красноставські. Щоправда вважаємо, що стосовно деяких з цих рукописів їх трактування як облят є неточним: приміром, протестації (VI.3, VII.2, XIX.2, LXVIII.2), атестацію (CXIV.1) й репротестація (LXVIII.3) усно виголошувались в гроді (і, на відміну від ляуд, не укладалися поза ним) та фіксувалися в гродських книгах у вигляді вписів.

Очевидно цю двозначність відчували й упорядники видання, бо з двох маніфестацій, що за своєю формою також належали до усних заяв, у збірнику одну окреслили як оригінал (CXLVIII.1), а іншу ніяк не позначили (CLXXXII.2). Так само в археографічних легендах не позначений характер трьох протестацій (CXC.3, CXCI.1, CCV.2) і однієї репротестації (CXC.5). У цих шести випадках (як і стосовно згаданих вище протестацій, атестації й репротестації, віднесених до облят) можна говорити про них, як про “оригінальні вписи”, проте такого означення упорядники не застосовують.

94 рукописи являють собою *копії*, у тому числі 68 були пізнішими (входили до складу згадуваного копіарія холмських ляуд), а 26 – тогочасними, що були укладені в XVI–XVIII ст. і потрапили до різних рукописних зіброк.

Три рукописи, крім згаданої маніфестації (CXLVIII.1), позначені у виданні як *оригінали*. Йдеться про латиномовний лист шляхетського з'їзду в Замостю 1655 року (CLVII.1), що відклався поміж “шведських” матеріалів у Варшавському Коронному Архіві, та атестацію передсеймового сейміка 1652 року (CXXXVII.3) і ляудум реляційного сейміка 1655 року (CLIV.1), що збереглися серед так званих aktów lužných серед холмських гродських актів. Ще стосовно рукописів постанов (ляуд) двох пролонгованих сейміків 1668 року (CCVII.1, CCX.1), які відклалися там само, не зазначено про характер їх автентичності. Проте напевно йшлося не про оригінали, а якісь копії / витяги, зроблені в гроді – принаймні у вступі до видання упорядники однозначно стверджують, що їм вдалося віднайти тільки один оригінальний ляудум (сейміка 1655 року)⁵⁷.

До копій у збірнику віднесено й один з рукописів постанови реляційного сейміка від 16 вересня 1658 року (CLXVIII.1), що відклався у фонді Лянцкоронських в Центральному державному історичному архіві України у Львові⁵⁸. Власне упорядники потрактували цей рукопис як “копію, затверджену підписом маршалка сейміка” (*kopia autoryzowana autografem marszałka sejmiku*). На наше переконання, така оцінка є невірною: наявність підпису якраз вказує на те, що це і був оригінал. Причому саме його маршалок Рафаł Бучацький приніс до Холмського гроду 18 вересня, про це свідчить відповідний запис, який розміщений після тексту ухвали (нижче підпису) і який мусить дублювати вступний канцелярський протокол обляти.

Подібне співвідношення оригіналів, копій та вписів до актових книг серед рукописів холмських сеймикових актів видається цілком закономірною. Як вже зазначалося, сейміки не мали власних канцелярій і, відповідно, архівів, а дія виданих ними документів обмежувалась порівняно коротким терміном (не більше кількох тижнів, місяців чи років). Відтак оригінали не зберігали спеціально, а з огляду на поширену практику їх облятування і не мали особливої цінності: завірені копії, що після облятації можна було отримати з гроду в будь-який момент у вигляді витягу, мали таку ж, як і оригінал, юридичну силу. Закономірно, що оригінальні сеймикові акти опинялися в руках представників сейміка (маршалків, послів, депутатів, поборців тощо), а ті зберігали їх доти, доки сеймикові рішення не були реалізовані (або нереалізовані). Далі залишати документи у своїх приватних архівах не було особливої потреби, хоч, якщо таке і ставалося, можна припустити, що й у цьому випадку віддавали перевагу офіційним витягам з гроду. Сам факт обляти мимоволі додавав сеймиковому акту достовірності й автентичності (недаремно у багатьох документах наголошується на необхідності “подати до холмських і красноставських гродських актів”). Показовою у цьому відношенні є ситуація зі щойно згаданим рукописом постанови реляційного сейміка 1658 року, коли до належно завіреного підписом маршалка оригіналу було дописано канцелярський вступ, надаючи йому рис витягу з холмських гродських актів.

Для сеймикових актів, внесених у гродські книги (також витягів і копій з них) упорядники в археографічній легенді наводять короткі відомості про їх облятацію: хто саме і коли подав документ до канцелярії. На відміну інших видань тут подано дату не лише звичним для нас способом (день, місяць і рік), а й згідно з церковним (літургійним католицьким) календарем, котрий застосовували у гродських канцеляріях. Таке подвійне датування є особливо доречним, зважаючи на рухомі свята й варіативність днів тих чи тих Святих, і дозволяє уникнути можливих неточностей та двозначностей.

Тексти практично усіх документів у збірнику наведені повністю, хіба що за винятком окремих пошкоджених місць у рукописах. Лише один акт подається частково: від

впису ляудуму депутатського сейміка 1641 року (CV.1) збереглась тільки початкова частина, наступні сторінки реляційної книги Холмського граду втрачені.

Зі 199 вміщених у виданні документів лише 7 повністю або частково публікувалися раніше: ухвали двох красноставських з'їздів 1572 року (II.1, IV.1), перепис посполитого рушення холмської шляхти 1649 року (CXXV.2), реляція ректора Замойської Академії (про депутатський сеймик 1661 року), вміщена в його щоденнику (CLXXVIII.2) та інструкції трьох передсеймових сеймиків – 1593, 1597, 1666 років (XXIII.1, XXVI.1, CXCIV.1). Слід додати, що в 23-му томі “Актов, издаваемых Виленской комиссией для разбора древних актов”, поза частиною з холмської інструкції від 3 лютого 1666 року (CXCIV.1), були надруковані також фрагменти з інших сеймикових актів. Це були окремі пункти, присвячені релігійним чи козацьким справам, з інструкції холмських передсеймових сеймиків від 2 січня 1643 р. (CX.1), 2 січня 1645 р. (CXV.1) та 11 жовтня 1649 р. (CXXVII.1)⁵⁹. Від поданих у виданні текстів фрагменти, опубліковані в “Актах”, відрізняються наявністю вступних канцелярських протоколів, що у вписах до холмських градських книг передували самим текстам облятованих сеймикових актів і містили загальну інформацію про обставини укладення й принесення останніх до граду. Незважаючи на це уточнення, співвідношення між раніше публікованими та непублікованими матеріалами наочно свідчить про цінність видання “Akta sejmikowe ziemi chełmskiej...”, завдяки якому у широкий науковий обіг введено цілий комплекс джерел, раніше знаний лише вузькому колу спеціалістів.

* * *

Підсумовуючи огляд, варто наголосити на його науковому значенні та дослідницькому потенціалі, які проглядаються в кількох вимірах. По-перше, *локальна історія*. Сеймики відігравали роль регіональних представницьких органів і здійснювали місцеве самоврядування, відповідно в опублікованих сеймикових документах знайшли віддзеркалення публічне життя Холмської землі, симпатії й інтереси представників місцевої шляхетської корпорації, проблеми економічного розвитку, повсякдення її мешканців, що належали до різних станів, тощо. Тож вміщені у збірнику акти, будучи наасичені фактами з різних сфер місцевого життя, поза сумнівами можуть служити основою та вихідним пунктом для будь-якого дослідження з локальної історії Холмщини у перше століття її перебування в складі Речі Посполитої.

По-друге, *історія сеймикової системи* як у Руському воєводстві, так і в Речі Посполитій в цілому. У Руському воєводстві існувала специфічна ситуація, що відрізняло його від інших регіонів Речі Посполитої. Тут діяло відразу три сеймики: загальновоєводський (“генеральний”) у Вишні, на який фактично з'їжджалась шляхта Львівської, Перемишльської й Сяноцької земель, і два локальних у Галичі та Холмі, де збиралась шляхта, відповідно, Галицької й Холмської земель. Реляції між цими зібраними залишаються маловивченими, тому публікація холмських сеймикових актів відкриває широкі можливості для порівняння діяльності цих трьох сеймиків Руського воєводства. У площині ж усієї Речі Посполитої аналогічні співставлення холмських актів з матеріалами сеймиків інших воєводств і земель дозволятимуть виявити спільні та регіональні особливості в роботі сеймикових зібрань, реконструюючи та корегуючи їх загальний образ.

По-третє, *історія регіоналізму* в Речі Посполитої. Ця ранньомодерна станова монархія являла собою доволі строкате і за просторовою побудовою, і за складом населення державне утворення, яке, тим не менше, відзначалось достатньою життєздатністю.

Займаючи ключові позиції у соціумі та відіграючи провідну роль у політичному житті країни, шляхта в окремих регіонах, хоч і діяла в єдиному публічно-правовому просторі, проте проявляла виразну тенденцію до територіальної самоідентифікації на рівні свого воєводства, землі чи повіту, іноді провінції. Відтак саме документи холмського сейміка якнайкраще надаються для реконструкції поглядів представників шляхетської корпорації Холмської землі, відповідно як одного з українських регіонів, додаючи черговий елемент у барвисту картину публічного життя усієї Речі Посполитої загалом і українських земель у її складі зокрема.

¹ Pawiński A. *Dzieje ziemi kujawskiej oraz akta historyczne do nich należące*. – Warszawa, 1888. – T. I-V.

² Останній опублікований том цього серійного видання побачив світ у 1984 році (*Akta sejmikowe województwa krakowskiego*. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1984. – T. V: 1681 – 1696 / Opracował Adam Przyboś. – XII+226 s.), наразі публікація матеріалів прошовіцького сейміка призупинилася.

³ Найновіший збірник документів съредського сейміка виданий у 2008 році (*Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696 – 1732* / Wydał Michał Zwierzykowski. – Poznań, 2008. – XVI+1201 s.), юде підготовка чергових томів, що охоплюватимуть акти за 1733 – 1763, 1669 – 1695 і 1632 – 1668 роки (їх публікація планується саме в такому порядку).

⁴ Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссіею для разбора древнихъ актовъ. – К., 1861, 1888, 1910. – Часть вторая. – Т. I, II, III.

⁵ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie* (далі – AGZ). – Lwów, 1909 – 1935. – T. XX – XXII / Opracował Antoni Prochaska; T. XXIII – XXIV / Wydał Antoni Prochaska; T. XXV / Wydał Wojciech Hejnosz.

⁶ *Akta sejmiku podolskiego in hostico 1672 – 1698* / Wydał i opracował Jarosław Stolicki. – Kraków, 2002. – XC+238 s.

⁷ Наукова бібліотека Львівського національного університету, Відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг імені Ф. П. Максименка. – Рук. 2402 III; Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział rękopisów. – Rkps 15964/II. Докладніше про вміст 26-го тому AGZ див.: Вінниченко О. Невиданий 26-ий том “Aktów grodzkich i ziemskich” // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С. 207-217.

⁸ Акты, издаваемые Виленскою комиссіею для разбора древнихъ актовъ. – Вильна, 1896. – Т. XXIII: Акты Холмского гродского суда. – С. 202 (№ 211), 204 (№ 214), 233-234 (№ 241), 288-289 (№ 290), 290-291 (№ 292), 329 (№ 325); 1900. – Т. XXVII: Акты Холмского гродского суда. – С. 70-72 (№ 78), 81-82 (№ 88), 110-113 (№ 115), 260-265 (№ 267), 308-311 (№ 316), 328-332 (№ 338) etc.

⁹ *Scriptores Rerum Polonicarum*. – Kraków, 1907. – T. XX: Dyaryusze sejmowe g. 1597 / Wydał Dr. Eugeniusz Barwiński. – S. 394-396.

¹⁰ Prochaska A. Z dziejów samorządu ziemi Chełmskiej // *Przegląd Historyczny*. – Warszawa, 1908. – T. VI. – S. 33-49, 155-172, 306-321.

¹¹ Hejnosz W. Lauda sejmikowe chełmskie // *Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie*. – Lwów, 1935. – Rocznik XV. – Zeszyt 1. – S. 34-38 [№ 784].

¹² Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). – Ф. 145 (Земський архів у Львові). – Оп. 1. – Спр. 73. – Арк. 1-24.

¹³ А. Прохаска послуговувався комплектом копій актів холмського сеймика, виготовлених у Віленському архіві на замовлення А. Павінського ще перед Першою світовою війною – із вписів до холмських гродських книг. Згідно з твердженням В. Гейноша, який також користувався цим збірником, копії були виготовлені неякісно і не надавались до публікації, оскільки особа, яка займалася переписування, не мала належної підготовки та в багатьох випадках невірно відчитувала текст або копіювала його механічно, не вдаючись у сенс написаного. Після смерті А. Павінського цей копіарій за посередництвом Польської Академії знань (*Umiejętności*) отримало видавництво AGZ (Hejnosz W. Lauda sejmikowe chełmskie. – S. 34-38). Про подальшу долю збірника тривалий час не було відомо, лише нещодавно з'ясувалось, що під час Другої світової війни копіарій було депоновано у львівському домініканському монастирі, а нині зберігається в Архіві Провінції отців домініканців у Krakowі (Wstęp// Akta sejmikowe ziemi chełmskiej 1572 – 1668 / Opracowanie Wiesław Bohdrya, Henryk Gmiterek, Jerzy Ternes. – Lublin, 2013. – S. 10-11).

¹⁴ Bondyra W. Chronologia sejmików bieckich w dobie saskiej (1697 – 1763) // Res Historica. – Lublin, 1999. – Zesz. 7: Z dziejów społecznych i politycznych Polski przedrozbiorowej / Pod redakcją Henryka Gmiterka. – S. 99-149.

¹⁵ Винниченко О. Матеріали сеймику Холмської землі останньої чверти XVI – першої половини XVII століть // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1999. – Т. CCXXXVIII: Праці Історично-філософської секції. – С. 415-433.

¹⁶ Винниченко О. Інструкція передсеймового сеймику Холмської землі 1593 року // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 2002. – Т. CCXLIII: Праці Історично-філософської секції. – С. 318-341.

¹⁷ Ternes J. Sejmik chełmski za Wazów (1587 – 1668). – Lublin, 2004. – 200 s.

¹⁸ Kozyrski R. Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej 1648 – 1717. – Lublin, 2006. – 318 s.

¹⁹ Hejnosz W. Lauda sejmikowe chełmskie... – S. 36.

²⁰ Maciejewska W. Transport akt przekazanych Polsce przez Związek Radziecki // Archeion. Czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym. – Warszawa, 1962. – XXXVIII. – S. 302-303.

²¹ Archiwum Państwowe w Lublinie i jego oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzyniu Podlaskim. Przewodnik po zasobie archiwalnym. – Lublin, 1997. – T. I / Opracowanie zbiorowe pod redakcją F. Cieślaka i M. Trojanowskiej. – S. 139-140.

* На відміну від упорядників томів з серій “Akta sejmikowe województwa krakowskiego” і “Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego”, видавці холмських сеймикових ляуд відмовилися від наскрізної нумерації актів і запровадили окрему нумерацію документів кожного зібрання. Такий підхід видається більш зручним для читача, оскільки дозволяє уникнути можливої плутанини при посиланнях на матеріали збірника. Приміром, посилання на 55-у позицію у виданні можна потрактувати виключно як відсилку до відповідного сеймикового зібрання, а не до документу під таким номером, як могло б статися у випадку наскрізної нумерації актів.

** У самому тексті (також у переліку зібрань наприкінці тому) в номерах двох сеймиків присутні огрихи (25-й позначений як “XXIV.XXV.”, 179-й – як “CLXXVII.”), проте це жодним чином не порушує загальної нумерації.

²² Знаний історик права Станіслав Плаза, який спеціально присвятив увагу цьому питанню, вбачав головну відмінність між сеймиками і з'їздами в юридичних підставах їх проведення, водночас визнаючи, що “кожен сеймик був з'їздом, але не кожен з'їзд був сеймиком в сенсі формально-правовому” (Płaza S. Sejmiki i jazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572 – 1632). – Warszawa-Kraków, 1984 [Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. – DCCXX. – Prace prawnicze. – Zesz. 110]. – S. 23).

²³ Chronologia sejmów polskich 1493 – 1793 / Zestawił i wstępem poprzedził Władysław Konopczyński. – Kraków, 1948 [Polska Akademia Umiejętności. Archiwum Komisji Historycznej. – Seria 2. – T. IV (ogólnego zbioru XVI). – № 3]. – S. 145.

²⁴ AGZ. – T. XX. – S. 109-110.

²⁵ Seredyka J. Sejm w Toruniu z 1626 roku. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1966. – S. 149-150.

²⁶ Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego. – Petersburg, 1859. – T. III. – S. 258.

²⁷ У тому числі конвокаційні, елекційні та коронаційні сейми, а також генеральні з'їзди, що виконували функції вальних сеймів (Chronologia sejmów polskich... – S. 145. – № 75-168).

²⁸ Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV – XVIII wieku. Spisy / Opracowali Henryk Gmiterek i Ryszard Szczygieł; pod redakcją Antoniego Gąsiorowskiego. – Kórnik, 1992. – S. 163-164 (№ 1204-1209), 171-172 (№ 1269-1273), 175-176 (№ 1301-1309), 182-183 (№ 1361-1366).

²⁹ Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника НАН України (далі – ЛННБ), відділ рукописів. – Ф. 5 (Оссолінські). – Оп. 1. – Спр. 4049 II. – Арк. 16, 18зв. (випис з трибунальських книг від 15 липня 1596 р.); Документи Брацлавського воєводства 1566 – 1606 років / Упорядники Микола Крикун, Олексій Піддубняк; вступ Миколи Крикуна. – Львів, 2008. – С. 648, 652 [№ 269].

³⁰ ЛННБ, від. рукописів. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 4050 II. – Арк. 57 (випис з трибунальських книг від 29 квітня 1602 р.); Документи Брацлавського воєводства... – С. 813 [№ 365].

³¹ Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, oddział rękopisów (далі – BK). – Rkps 201. – K. 295v-296 (перелік депутатів за 1626 р.).

³² Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, oddział rękopisów. – Akc. 1949/439 (Steinwehr II F 37). – K. 185 (перелік депутатів за 1627 р.).

³³ BK. – Rkps 201. – K. 351v. (перелік депутатів за 1629 р.); Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 25 (Луцький гродський суд). – Оп. 1. – Спр. 183. – Арк. 133 (випис від 3 липня 1630 р.); Спр. 198. – Арк. 1068зв. (випис від 11 липня 1630 р.).

³⁴ BK. – Rkps 201. – K. 372 (перелік депутатів за 1630 р.).

³⁵ Вінниченко О. Депутати Коронного трибуналу 1632 – 1647 pp. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2009. – Вип. 44. – С. 302.

³⁶ Там само. – С. 321.

³⁷ Там само. – С. 320.

³⁸ Там само. – С. 321.

³⁹ Там само. – С. 294.

⁴⁰ Там само. – С. 321.

⁴¹ Там само. – С. 319.

⁴² Там само. – С. 321.

⁴³ Там само. – С. 323.

⁴⁴ Там само. – С. 294.

⁴⁵ Posłowie ziemscy koronni 1493 – 1600 / Pod redakcją Ireny Kaniewskiej. – Warszawa, 2013. – S. 228, 239, 250, 260, 278, 322, 330, 337-338, 373.

⁴⁶ Вінниченко О. Сеймики Речі Посполитої у свіtlі сеймових поборових універсалів (1587 – 1632) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2010. – Вип. 45. – С. 363-368; Його ж. Функціонування післясеймових сеймиків у свіtlі податкових актів сеймів Речі Посполитої (1633–1647) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2005. – Вип. 39-40. – С. 42-46.

⁴⁷ Seredyka J. Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629 – 1632). Zarys wewnętrznych dziejów politycznych. – Opole, 1978. – S. 124.

⁴⁸ Вінниченко О. Сеймики Речі Посполитої у світлі сеймових поборових універсалів... – С. 347, 352, 353, 365, 366, 368, 369; Вінниченко О. Функціонування післясеймових сеймиків у світлі податкових актів... – С. 42.

⁴⁹ Volumina legum... – Т. III. – S. 426.

⁵⁰ AGZ. – Т. XXIV. – S. 67-68 [№ 51].

⁵¹ Ternes J. Sejmik chełmski za Wazów... – S. 166.

⁵² Kriegseisen W. Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku. – Warszawa, 1991. – S. 28.

⁵³ Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie. – Sygn. 80, 340, 341, 365, IV.1657, 2724.

⁵⁴ Archiwum Państwowe w Lublinie. – Castrenia Chelmensia. – Decreta. – Ks. 4, 9; Inscriptiones. – Ks. 10, 12, 14-16, 18-21; Relationes. – Ks. 61, 64, 65, 74, 78, 79; Akta luźne 1, 2; Fragmenty ksiąg 2.

⁵⁵ Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Мінску. – Ф. 1740. – Воп. 1. – Спр. 3, 4, 6, 9-11, 13, 14.

⁵⁶ Archiwum Prowincji oo. Dominikanów w Krakowie. – Sygn. Extranea 72/1.

⁵⁷ Wstęp // Akta sejmikowe ziemi chełmskiej... – S. 11.

⁵⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф. 181 (Лянцкоронські). – Оп. 2. – Спр. 216. – Арк. 1-4зв.

⁵⁹ Акты, издаваемые Виленскою комиссиею... – Т. XXIII. – С. 202 (№ 211), 204 (№ 214), 233-234 (№ 241).

Олексій ВІННИЧЕНКО

Historia ecclesiastica institutionalis contemporalis (огляд найновішої літератури з історії Київської православної і унійної митрополій ранньомодерної доби)

Сучасне українське історіописання в галузі історії церкви не так давно вийшло з кризи, у якій воно перебувало в 90-х рр. ХХ ст. Не вдаючись до пояснень загальних чи більш конкретних причин кризових явищ в українській історіографії, зауважу, що саме в галузі церковної історії вони відчувалися найбільш істотно, тому громадськість досить таки запізно отримала від науковців вихідну продукцію, написану на відповідному джерельному, методологічному чи просто, як колись мовилося, ґрунтовному/добротному рівнях. Можна сперечатися про те, які саме праці і який час стали переломними, незаперечною видається констатація того, що ренесанс галузі таки відбувся.

Спробую виокремити і певні характерні риси згаданого відродження. Якщо абстрагуватися від тимчасових досягнень, пов'язаних із поверненням до українського національного наративу, то, передовсім, вітчизняні історики церкви вже чимало зробили на шляху освоєння наукового розуміння предмету історико-церковних досліджень, який зазнав майже незворотніх деформацій у радянський час, а також методології вивчення ранньомодерної доби європейської історії. Відтак, історіографія повернулася до необхідності вивчення історії церкви на інституційному рівні, тобто вивчення її територіально-адміністративної та організаційної структури (Київська православна та унійна митрополії, єпархії, протопопії/намісництва/деканати, парафіальна мережа